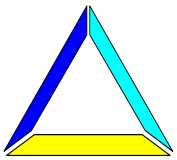
Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій в Україні
Німецька Консультативна Група при Уряді України

Рейтарська 8/5-А, 01034 Київ, Тел. (+38044) 278-6342, 278-6360,
Факс 278-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua, http://www.ier.kiev.ua

U14

Структура ринку, вимоги до капіталу та стабільність банківської системи України

Резюме

Український банківський сектор складається з майже 160 комерційних банків, більшість з яких є досить дрібними. Поширеною є думка про те, що така структура ринку є неправильною, оскільки вона містить високі ризики для стабільності банківського сектора. Прихильники цієї думки підтримують консолідацію банківського сектора шляхом підвищення вимог до обсягу мінімального капіталу. У відповідності до таких міркувань, Національний Банк України (НБУ), вирішив у 2001 році поступово підвищити мінімальні вимоги до капіталу з 5 млн. євро до 8 млн. євро протягом 2003-2007 років. Нині обговорюється подальше підвищення до 10 млн. євро.

На наш погляд, зазначена вище поширена думка не є переконливою. Підвищення мінімальних вимог до капіталу робить банки більшими, але не обов'язково більш стабільними; розмір банку не є гарним показником платоспроможності. Більше того, вищі мінімальні вимоги до капіталу підвищують бар'єри для доступу потенційних конкурентів у галузь та обмежують конкуренцію у банківському секторі. Крім того, і це є найголовнішим, робота органу з банківського нагляду не полягає у тому, щоб оцінювати наскільки бажаною є існуюча ринкова структура сектора. Структура сектора має визначатися ринковими силами, а не регуляторними органами чи політиками.

У відповідності до таких аргументів, ми радимо НБУ не розпочинати новий цикл підвищення мінімальних вимог до капіталу до 10 млн. євро. Більше того, НБУ повинен розглянути можливість не впроваджувати заплановане збільшення мінімальних вимог до капіталу з поточного рівня 6 млн. євро до 7 млн. євро у 2006 році і до 8 млн. євро у 2007 році. Замість того, щоб робити наголос на кількісних аспектах, ми рекомендуємо зосередитися більше на якісних аспектах, таких як якість капіталу, прозорість структури власності, кредитування пов'язаних з банком осіб та скорочення норми адекватності капіталу для групи найбільших банків.

Зміст

1. Вступ
2. Тенденції та структура ринку банківських послуг в Україні
3. Чи є сучасна структура ринку неправильною?
4. Чи повинен НБУ намагатися змінювати структуру ринку?
5. Чи потрібно підвищити мінімальні вимоги до капіталу?
6. Висновки

1 Вступ

Існує загальноприйнята точка зору на банківський сектор України, яка полягає у такому. Відправним пунктом є факт стосовно сьогоднішньої ринкової структури. Банківський сектор складається з майже 160 комерційних банків і більшість з них є дрібними. Цей факт оцінюється негативно. Сучасна структура ринку, що складається з великої кількості малих банків, вважається неправильною та несумісною зі стабільним банківським сектором. Відповідно до цією оцінки можна зробити висновок про те, що Національний Банк України (НБУ), виконуючи функції наглядового органу у банківському секторі, повинен намагатися виправляти наявну структуру ринку та сприяти консолідації. Відповідним інструментом для такої консолідації вважається підвищення мінімальних вимог до капіталу. Дотримуючись цієї або подібної логіки, НБУ підвищив мінімальні вимоги до капіталу у 2001 році та, здається, наразі розглядає можливість подальшого підвищення.

У цій консультативній роботі ми оцінюємо обґрунтованість цієї загальноприйнятої точки зору та її наслідки. Для цього ми розглядаємо окремо кожен з чотирьох логічних кроків, викладених вище. Таким чином, у другій частині ми розглядаємо структуру банківського сектора України. У третій частині ми розмірковуємо над тим, чи повинна сучасна ринкова структура галузі вважатися неправильною. Четверта частина присвячена питанню про те, чи повинен НБУ намагатися покращити існуючу ринкову структуру галузі. У п'ятій частині ми обговорюємо використання мінімальних вимог до капіталу у якості інструменту для консолідації, а в останній – наводимо висновки.

2 Тенденції та структура ринку банківських послуг в Україні

Банківська система України швидко зросла за останні роки, як у номінальному вираженні, так і відносно розміру економіки. Загальні активи комерційних банків зросли з 40 млрд. грн. до понад 190 млрд. грн. за період з початку 2001 року до кінця третього кварталу 2005 року (або з 23% до 49% ВВП). Зокрема, кредитний портфель зріс з 24 млрд. грн. до 140 млрд. грн. (або з 14% до 36% ВВП) за той самий період.[1] Це зростання відбулося в основному завдяки відновленню довіри населення до фінансових установ.

У порівнянні з країнами СНД, розмір банківського сектора відносно ВВП в Україні є досить значним. Однак, порівняння з більш розвиненими країнами свідчить про великий потенціал щодо подальшого зростання ринку банківських послуг в Україні (див Таблиця 1).

[1] Джерело: Національний Банк України, www.bank.gov.ua.

Таблиця 1
Внутрішні кредити, надані банківським сектором (у % від ВВП)

Країна	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**
Вірменія	11,5	9,1	7,2	5,5
Азербайджан	9,6	5,3	8,5	9,4
Білорусь	19,2	16,8	17,1	21,2
Боснія та Герцеговина	45,5	29,8	35,8	41,6
Болгарія	17,8	20,2	23,7	29,8
Хорватія	47,2	52,9	62,7	65,5
Чеська Республіка	50,3	46,4	43,1	49,5
Естонія	36,4	40,2	45,8	54,8
Грузія	21,6	20,0	19,6	19,5
Угорщина	55,0	50,4	54,3	58,3
Казахстан	12,3	11,6	13,0	13,7
Киргизька Республіка	12,0	9,7	11,4	11,4
Латвія	23,6	28,8	36,1	45,5
Литва	15,2	15,7	18,0	23,7
Македонія	14,4	19,5	15,9	17,9
Молдова	25,2	27,5	29,1	29,8
Польща	33,6	35,8	35,8	37,0
Romania	14,0	12,2	13,2	15,9
Російська Федерація	24,7	25,6	26,7	27,6
Словацька Республіка	56,8	60,3	51,7	44,7
Таджикистан	17,7	24,7	21,2	14,0
Туреччина	50,9	71,3	59,1	53,9
Україна	**23,8**	**23,5**	**27,5**	**32,7**
Японія	317,2	317,2	314,2	157,3
Великобританія	133,7	139,8	145,3	150,4
Сполучені Штати Америки	257,6	250,7	238,9	261,8
Регіон				
Євро-зона	122,9	123,6	122,7	125,1
Світ	182,1	179,4	175,2	162,1

Примітка: Внутрішні кредити, надані банківським сектором, включають всі кредити різним секторам на валовій основі, за винятком кредитів центральному уряду, які беруться на нетто-основі. Банківський сектор включає центральні та комерційні депозитні банки, а також інші банківські установи, для яких існують статистичні дані (включаючи установи, що не приймають депозити, що вільно переводяться, але приймають строкові та ощадні депозити). Прикладами інших банківських установ є спеціалізовані ощадні та іпотечні установи, та асоціації з будівництва та кредитування.

Джерело: База даних "World Development Indicators", 2005, Світовий банк.

В Україні діє майже 160 комерційних банків. Більшість з цих банків є досить малими. Балансовий капітал у середньому складає 135 млн. грн. (22 млн. євро), а активи банку – в середньому 1,1 млрд. грн. (188 млн. євро).[2] На ринку банківських послуг домінують кілька великих комерційних банків. Зокрема, найбільші 10 банків володіють приблизно 53% активів банківського сектора в Україні. Іншим трьом групам банків належать частки відповідно 18% (наступні найбільші 14 банків), 16% (наступні 31 банк) та 13% (найменші 105 банків) загальних активів (див Таблиця 2).

[2] Джерело: Національний Банк України.

Таблиця 2
Частки ринку чотирьох груп банків в Україні

	Частка у загальних активах (на кінець вересня 2005 р.)
Група 1: найбільші 10 банків	53,8%
Група 2: наступні 14 банків	17,7%
Група 3: наступні 31 банк	15,8%
Група 4: найменші 105 банки	12,7%

Джерело: Національний Банк України, власні розрахунки.

Вважається, що так звані "кишенькові" банки найчастіше належать саме групі найменших банків. "Кишенькові" банки, як правило, мають дуже непрозору структуру власності, що дозволяє їм підтримувати тісні зв'язки з окремими підприємствами чи фінансово-промисловими групами.

3 Чи є сучасна структура ринку неправильною?

Як зазначалося вище, більшість із 160 банків в Україні є малими, а 105 найменших банків у середньому мають приблизно 8,8 млн. євро капіталу. Тут ми розглянемо чи створює це проблему для стабільності банківського сектора.

Безперечно, надзвичайно важливим є забезпечення "певного розміру" банків через мінімальні вимоги до капіталу, та гарантування достатніх обсягів власних коштів банків, що зменшують небезпеку непередбачуваних втрат та сприяють довірі громадян до банківської системи. Але як тільки відповідний рівень мінімального капіталу визначений та досягнутий, розмір банку сам по собі перестає бути визначальним фактором стабільності банківського сектора. Фактично, значення має те, наскільки добре здійснюється керівництво банком та чи достатньо банк капіталізований, що відображається у нормі адекватності капіталу (відносно активів).

З цієї точки зору, сучасні мінімальні вимоги до капіталу в Україні у сумі 6 млн. євро для загальнонаціональних державних банків, 4 млн. євро для регіональних банків та 1,3 млн. євро для місцевих кооперативних банків, як показано у Таблиці 3, є достатньо високими, щоб гарантувати досягнення банками прийнятного рівня.[3] Ми вважаємо виправданим встановлення різних мінімальних вимог до капіталу залежно від типу банку, оскільки, наприклад, комерційні банки як правило діють більш ризиковано, ніж кооперативні банки. Цікавим є той факт, що у випадку України більші банки мають нижчу капіталізацію, ніж менші банки. У той час, як найбільші 10 банків демонструють пропорцію балансового капіталу до активів близько 9%, для 105 найменших банків ця пропорція складає 24%.[4]

Таким чином, той факт, що більшість банків в Україні є дрібними, сам по собі не є проблемою. Однак, дрібні банки значною мірою функціонують як "кишенькові" (МВФ 2005, ст. 70), діючи як скарбниця для фінансово-промислових груп та великих корпорацій.[5] Замість того, щоб надавати фінансові посередницькі послуги широкому колу клієнтів, банки цього типу використовуються для перерозподілу капіталу у межах промислових конгломератів.

Маючи значну залежністю від одного позичальника чи невеликої групи позичальників, "кишенькові" банки призводять до надмірної концентрації кредитного ризику. Більше того, ці банки можуть сприяти зловживанню статусом пов'язаної особи, тобто надання кредитів пов'язаним з банком особам на умовах та в обсягах, що є більш вигідними порівняно зі звичайним економічно виправданим кредитуванням. Надмірна концентрація кредитного портфелю разом із відсутністю об'єктивності при оцінці кредитних умов може призвести до значних втрат, та часто є причиною банкрутств. Крім того, ситуація з кредитуванням пов'язаних з банком осіб

[3] Ми навіть вважаємо, що мінімальні вимоги до капіталу, які діяли до 2003 року (5 млн. євро, 3 млн. євро та 1 млн. євро відповідно) були достатньо високими. Мінімальна вимога до капіталу для комерційних банків у країнах ЄС також складає 5 млн. євро.
[4] Станом на початок жовтня 2005 року.
[5] Публікація МВФ "Україна – Окремі питання", 2005 (Country Report No. 05/416).

є більш напруженою в Україні з огляду на відсутність прозорості структури власності банків, що робить таке кредитування більш доступним. Неплатоспроможність одного банку може дестабілізувати цілу банківську систему. Оскільки "кишенькові" банки несуть у собі додаткові ризики, вони повинні бути предметом стурбованості українських регуляторних органів, а їх кількість повинна бути скорочена.

Хоча скорочення кількості "кишенькових" банків та їх ролі в українській економіці є необхідним, потрібно підкреслити, що це не означає необхідності зменшення кількості дрібних банків. Як було сказано вище, дрібні банки самі по собі не є небезпечними. Наприклад, банківський сектор у Німеччині характеризується великою кількістю дрібних банків, і тим не менше вважається дуже стабільним.

По суті, ми вважаємо, що здорова ринкова структура передбачає наявність великих, середніх та дрібних банків, оскільки це дозволяє забезпечити конкуренцію та можливість банкам зайняти свою нішу на ринку. Малі банки відіграють важливу роль, особливо в Україні, де фондовий ринок є ще не достатньо розвинутим, і банки є досить важливим джерелом фінансування підприємств. Більше того, дрібні банки можуть бути особливо важливими при кредитуванні невеликих підприємств у сільських районах.

4 Чи повинен НБУ намагатися змінити структуру галузі?

Як було сказано вище, сучасна структура банківського сектора в Україні, а особливо той факт, що більшість банків є дрібними, не повинні вважатися проблемою. Така структура не обов'язково створює небезпеку для сектора, і тому не повинна бути предметом стурбованості з боку регуляторних органів. Насправді, увагу банківського регулювання варто зосередити на обмеженні ролі "кишенькових" банків шляхом покращення прозорості структури власності та контролю за кредитуванням пов'язаних з банком осіб. З технічного боку це не повинно бути проблемою. Відповідний законопроект був підготовлений НБУ та поданий до Верховної Ради.[6] Однак, очевидною є необхідність політичної волі для прийняття та впровадження цього закону.

Говорячи про роль банківського регулювання в Україні, важливо зазначити, що його робота полягає у забезпеченні надійності всіх комерційних банків та гарантуванні того, що лише серйозні банки виходять на ринок. До тих пір, поки ці умови виконуються, і стабільність банківського сектора є захищеною, втручання у ринкову структуру галузі не входить до обов'язків банківського регулювання. Банківське регулювання не повинне визначати, чи процес консолідації є занадто повільним, чи банки повинні об'єднуватися, чи ні. Такі рішення повинні прийматися ринком.

Більше того, важливо пам'ятати, що зміна структури галузі через збільшення вимог до капіталу призведе до зменшення кількості банків та збільшення їх розміру, але точно не до збільшення капіталу відносно ВВП. Капітал банківського сектора України в цілому не може зрости просто внаслідок збільшення мінімальних вимог до капіталу.

Підсумовуючи сказане, метою НБУ повинне стати забезпечення стабільності банківського сектора в Україні, через пом'якшення факторів, які загрожують стабільності. Оскільки "кишенькові" банки, які характеризуються непрозорістю власності та можливим порушенням норм кредитування пов'язаних з банком осіб, створюють основні ризики, регулювання повинне зосередитися на цих питаннях. Дрібні банки не лише не є більш небезпечними, але вони також відіграють важливу роль. Таким чином, НБУ не повинен намагатися змінити структуру ринку через зміну вимог до капіталу.

[6] Відповідно до законопроекту, комерційні банки були б зобов'язані звітувати щодо кінцевих власників акцій банків та пов'язаних осіб (членів сім'ї) кінцевих власників акцій. Така інформація має бути достатньою для ідентифікації потрібних осіб та їх фінансового стану.

5 Чи потрібно підвищити мінімальні вимоги до капіталу?

НБУ вимагає від комерційних банків тримати принаймні мінімальний рівень регулятивного капіталу (власних коштів) у номінальному вимірі. Зараз вимога до мінімального розміру регулятивного капіталу загальнонаціонального комерційного банку складає 6 млн. євро.[7] Вимога щодо мінімального регулятивного капіталу зросте до 7 млн. євро у 2006 році і далі до 8 млн. євро у 2007 році (див Таблицю 3).[8]

Таблиця 3
Мінімальний розмір регулятивного капіталу для існуючих банків

Дата	Місцеві кооперативні банки	Регіональні комерційні банки	Комерційні банки, які здійснюють свою діяльність на території всієї України
На 17 січня 2003 р.	1 млн. євро	3 млн. євро	5 млн. євро
На 1 січня 2004 р.	1,15 млн. євро	3,5 млн. євро	5,5 млн. євро
На 1 січня 2005 р.	1,3 млн. євро	4 млн. євро	6 млн. євро
На 1 січня 2006 р.	1,4 млн. євро	4,5 млн. євро	7 млн. євро
На 1 січня 2007 р.	1,5 млн. євро	5 млн. євро	8 млн. євро

Джерело: Постанова Правління НБУ №368, від 28 серпня 2001 року.

Крім того, з огляду на можливий негативний вплив запланованого зростання вимог до мінімального регулятивного капіталу на спроможність виходу нових банків на ринок, НБУ встановив нижчі вимоги щодо мінімального регулятивного капіталу для новостворених банків (див Таблиця 4).

Таблиця 4
Мінімальний розмір регулятивного капіталу для новостворених банків

Період діяльності	Місцеві кооперативні банки	Регіональні комерційні банки	Комерційні банки, які здійснюють свою діяльність на території всієї України
До одного року діяльності	1 млн. євро	3 млн. євро	5 млн. євро
До двох років діяльності	1,1 млн. євро	3,5 млн. євро	5,5 млн. євро
До трьох років діяльності	1,2 млн. євро	4 млн. євро	6 млн. євро
До чотирьох років діяльності	1,35 млн. євро	4,5 млн. євро	7 млн. євро
Починаючи з п'ятого року діяльності	1,5 млн. євро	5 млн. євро	8 млн. євро

Джерело: Постанова Правління НБУ №368, від 28 серпня 2001 року.

Цей допоміжний захід мав на меті утримати бар'єри для виходу на ринок на низькому рівні, таким чином створюючи кращі можливості для конкуренції. Однак, оскільки вимоги щодо мінімального рівня регуляторного капіталу швидко зростають протягом років діяльності, бар'єри для виходу на ринок ставатимуть вищими, а конкуренція згортатиметься.

Тому, вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу не повинні надалі підвищуватися, оскільки такі вимоги не сприяють більшій стабільності у банківському секторі, але підвищують бар'єри для виходу на ринок та обмежують конкуренцію.

[7] Для отримання дозволу на проведення окремих операцій (наприклад, відкриття рахунку в іноземній валюті, торгівлі цінними паперами, андеррайтинг, здійснення інвестицій у статутні фонди інших юридичних осіб тощо) банкам встановлені більш високі мінімальні розміри регулятивного капіталу. Див постанову Правління НБУ №275, від 17 липня 2001 року.
[8] Джерело: Постанова Правління НБУ №368, від 28 серпня 2001 року. Додатково, мінімальний регулятивний капітал розраховується у гривнях відповідно до постанови Правління НБУ №112, від 17 березня 2004 року.

6 Висновки

Інструмент мінімальних вимог до регулятивного капіталу інтенсивно використовувався НБУ протягом останніх років. На сьогодні (2005), для існуючих банків мінімальний рівень регулятивного капіталу складає 6 млн. євро. Вимога щодо мінімального регулятивного капіталу зросте до 7 млн. євро у 2006 році і далі до 8 млн. євро у 2007 році. Нині обговорюється подальше підвищення до 10 млн. євро. У значно більш заможному Європейському Союзі подібна вимога складає лише 5 млн. євро, і немає жодних планів підвищити цю норму.

Основним аргументом такої політики була потреба у консолідації банківського сектора в Україні. Але дуже сумнівно, що НБУ повинен втручатися та намагатися змінити структуру ринку, штовхаючи його до консолідації, сподіваючись на досягнення більшої стабільності у банківському секторі. Великий розмір не є гарним показником надійності та належного управління, про що свідчить міжнародний досвід. Крім того, найбільш нагальні проблеми в Україні мають не кількісний, а якісний характер. Це, зокрема, низька якість капіталу, недостатня прозорість власності, кредитування пов'язаних з банком осіб, та скорочення норми адекватності капіталу для групи найбільших банків. Ці якісні проблеми не вдасться розв'язати кількісними інструментами, такими як мінімальні вимоги до капіталу.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що вищі мінімальні вимоги до капіталу не сприятимуть досягненню більшої стабільності банківського сектора. Замість цього, вони підвищать бар'єри для виходу на ринок, знизять конкуренцію та зроблять кредитування більш дорогим. Тому, ми рекомендуємо обмежити використання цього інструменту. По-перше, мінімальні вимоги до капіталу не потрібно підвищувати до 10 млн. євро у майбутньому. По-друге, НБУ повинен розглянути можливість не запроваджувати заплановане підвищення вимог до 7 млн. євро у 2006 році і до 8 млн. євро у 2007 році. По-третє, у разі, коли на шляху злиття та консолідації банків стануть будь-які регуляторні обмеження, такі обмеження повинні бути ліквідовані. Ринкові сили тоді визначать, чи консолідація відповідає економічним інтересам країни чи ні.

Автори: Альварез-Плата/Бігдай/Джуччі
Рецензент: Мовчан
Київ/Берлін, Грудень 2005